

kokieliisyyttä, pyritään tekemään museot ja niiden näyttelyt helposti lähestyttäviksi. Kuitenkin museot mielletään edelleen korkeakulttuurin paikoiksi, mikä vaikuttaa kävijäkuntaan, tuollainen mielikuva muodostaa toisille esteen käydä museoissa, kertoo Minna Sarantola-Weiss.

Maahanmuuttajien koulutus ja kotoutumisohjelmissa tehdään museokäyntejä, samoin

mielenterveyskuntoutujien kuntoutusohjelmissa. Kaikkia museoita eivät kuitenkaan tavoita.

– Jos olet syrjäytynyt jonkin lähion perukoille, todennäköisyys sille, että lähtisit museoon, on hyvin pieni. Lähiöistä on pitkä matka museoihin, ja jos muutenkin elämänhalu on vähissä, saattaa tuollainen lähteminen olla ylivoimainen ponnistus. Kun Helsingin kaupungin-

museon tallentamista valokuvista ja haastatteluista Myllypuron kirjastoon, se keräsi paljon väkeä sitä katsomaan. Onhan meillä myös kiertäviä museoiden busseja, jotka toteuttavat samaa pyrkimystä viedä museo kaikkien ulottuville, Minna Sarantola-Weiss toteaa.

Yhteiskunnallinen alkoholikysymys voi edelleen hyvin

MATTI PELTONEN

1. Alkoholihistoriasta ja alkoholipolitiikasta kiinnostuneita on viime vuosina hemmoteltu ylläisesti kuvitetuilla niteillä raittiuden ja juomisen historiasta. Raittiuden Ystävät julkaisi Jukka Ahosen kirjoittaman 150-vuotishistorian *Raittiuden voima* vuonna 2003, Panimo- ja virvoitusjuomaliitto Matti Turusen laatiman 100-vuotishistorian *Jos täytätte mun lasini* vuonna 2002 ja nyt Alko tarjoilee dosentti Martti Häikiön kirjoittamaa 75-vuotishistoriaansa. Panimoliiton ja Alkon tuotteet kilpailevat näyttävyydessä, taiton huolellisuudessa ja käytetyn paperilaadun kalleudessa. Myös akateemisen tutkimuksen puolella on oltu ahkeria, mainittakoon esimerkiksi Hanna Kuusen ja Leena Warsellin väitöskirjat ja Satu Apon tutkimus *Viinan voima*, jotka kaikki ovat myös 2000-luvun satoa. Nuoremman historian tutkijapolven yhteinen esiintyminen oli viimevuotinen artikkelikokoelma *Al-*

koholin vuosisata (SKS 2006).

Martti Häikiön laatima Alkon historia ei ole laatuaan ensimmäinen, vaan yrityksen 50-vuotishistoria ilmestyi 1980-luvun alussa nimellä *Vapaan viinan aika* (Kirjayhtymä 1982). Sen kirjoittaja oli *Alkoholipolitiikka*-lehden silloinen päätoimittaja Jorma Simpura apunaan joukko talon omia tutkijoita. Häikiön tehtävä on monessa suhteessa vaikea, vaikka historiantutkijan näkökulmasta voikin tuntua houkuttelevalta tilaustyöltä. Ensinnäkin teoksen potentiaalinen yleisö on kauttaaltaan hyvin asiantuntevaa, sillä Alko on varmasti Suomen parhaiten tunnettu yritys. Simpuran kirjan ilmestymisen jälkeen julkaistu historiallinen ja sosiologinen tutkimus on vain lisännyt lukijoiden tietoja. Toiseksi Alkon arkisto on laaja ja hyvin järjestetty. *Alkon historian* kirjoittajan ei siten hevin odota kirjaavan vain otsikkotason pintahistoriaa, kun syvemmälle meneminen on sekä mahdollista että toivottavaa.

Martti Häikiö
Alkon historia
Valtion alkoholiliike
kieltolain kumoamisesta
Euroopan unionin
kilpailupolitiikkaan
1932–2006
Helsinki: Otava, 2006
511 s.

Onkin hyvä, että tehtävä on annettu ammattihistorioitsijalle ja käyttöön on varattu runsaasti resursseja. Viimeksi mainittu panostus näkyy uuden teoksen viimeistellyssä graafisessa asussa, mm. selkeissä monivärisissä kuvioissa, joissa suomalainen alkoholipolitiikka rinnastetaan eri tavoin laajempaan eurooppalaiseen kehitykseen. Näiltä osin teos toimii viime vuosikymmeninä harjoitettua alkoholipoliittista tutkimusta kokoavana esityksenä ja muodostuu meille asiasta kiinnostuneille hyödylliseksi käsikirjan kaltaiseksi työvälineeksi. Kirja on painava, mutta sopii kuitenkin hyvin lukijan käteen.

2.

Alkon historian rakenteen Martti Häikiö on ratkaissut katselemalla alkoholin kokonaiskulutuksen ja sen rakenteen kuvaajia. Tarkastelun tuloksena hän nostaa esille kolme murroskautta: Alkoholiliikkeen perustamisen 1932, keskioluen vapauttamisen ja alkoholipolitiikan yleisen liberalisoinnin 1960-luvun lopulla sekä 1990-luvun puolivälissä tapahtuneen konsernisekoilun Alkon johdossa. Teoksessa tuodaan esille (esimerkiksi kuvin ja kuvatekstein) suuri määrä alkolaista ja muitakin alkoholipolitiikan vaikuttajia. ”Tavallisten Virtasten” yläpuolelle nostetaan kuitenkin vain kaksi vaikuttajaa, Pekka Kuusi ja Ilkka Suominen. Sen sijaan tasaisena pysyneen kulutuksen kaudella Alkon linjaa vetäneet Arvo Linturi ja Heikki Koski saavat selvästi vähemmän palstatilaa. Linturi ei tosin koskaan noussut Alkon pääjohtajaksi, mutta hän oli 1940-luvulla ja 1950-luvun alkupuolella talon ”pääideologi” ns. ostajantarkkailun (jonka tunnetuin osa oli ns. viinakortti) kehittäjänä. Linturi lienee keskeisistä suomalaisista alkoholipolitiikan ideologeista vähiten tunnettu ja ansaitsisi siksi enemmän huomiota. Lisäksi teoksen jäsentelyn vakioelementtinä lukijalle tarjotaan huomattava annos *trivial pursuit*-tyyppistä tietoutta, esimerkiksi kuvia Alkon vanhoista tuotteista, pieniä tilastoja ja muita tietoisuuksia, joista voi laatia viihdyttäviä tietokilpailukysymyksiä. Jotkin kaikkein pienimmät, postimerkkiäkin pienemmiksi jääneet kuvat olisi voinut viimeistään kirjan taittovaiheessa pyyhkäistä pois (esim. taulukon kuvitus sivuilla 26–27).

Uudessa Alkon historiassa

omaksuttu keskittyminen kolmeen murroskauteen on johtanut siihen, että varsin jännittävä sodanjälkeinen aika, vuodet 1944–1958 (ns. ostajantarkkailun aika), sivuutetaan suhteellisen pienellä sivumäärällä, etenkin jos aikakauden saamaa huomiota vertaa vaikkapa 1990-lukuun. Tällainen keskittyminen oleellisena pidettyyn antaa kirjalle ryhtiä. Voi kuitenkin pohdita sitä, kuinka mielekäästä on pitää alkoholilojen murroskausina vain suuria muutoksia alkoholin kulutuksessa. Esimerkiksi ostajantarkkailu oli mielenkiintoinen alkoholipoliittisen kontrollipolitiikan kokeilu, melkein kieltolakiin verrattava ja ainakin yhtä epäonnistunut. Suurista järjestelmämuutoksista huolimatta alkoholin kulutus pysyi kuitenkin vakaana ja erittäin alhaisella tasolla. Vaikka tätä omalaatuista periodia ei olekaan teoksessa täysin sivuutettu, olisi ”linturismien” tarkastelu ansainnut enemmän sivuja, koska se ei ole teoksen lukijoiden suuren enemmistölle enää omaehtoisesti koettua.

Ostajantarkkailun kauden kevyt käsittely on johtanut siihen, että eräitä alkoholin vaikeaan saatavuuteen liittyviä ja Alkon toimintaan liittyviä kiinnostavia ilmiöitä on jouduttu sivuuttamaan. Sellainen on esimerkiksi sodanjälkeinen alkoholipitoisten tuotteiden runsas jakelu apteekkien kautta ja ”tipotelu” (erilaisten vähittäiskaupasta hankittujen suu- ja hiusvesien käyttö päihtymistarkoituksessa). Alko pyrki vaihtelevan aktiivisesti vaikuttamaan näiden epätavallisten kilpailijoidensa toimintamahdollisuuksiin. Näissä toiminnoissa olisi tullut myös esille Alkon erikoinen yritysluonne. Alkoholiliikkeen 1930- ja

1940-luvulla julkisuudelta sa-
laa perustamat, sen omia tar-
koitusperiä ajavat omalaatuiset
”raittiusjärjestöt” (Kansalaisvas-
tuu ry. ja Kansalaisryhti ry., joista
jälkimmäinen kyllä mainitaan
teoksessa ohimennen) sivuute-
taan vain lyhyellä maininnalla
(s. 137). Jälkimmäiseen järjes-
töön liittyi varsin outo salaisten
ilmiantopalkkioiden maksamis-
käytäntö. Rahat tulivat Alkoho-
liliikkeen johtokunnalta, mut-
ta kanavoitiin Kansalaisryhdiin
(myöh. Suomen Kansan Ryhti-
liikkeen¹⁾) ja paikallisten nimis-
miesten kautta naapureitaan vii-
nanpoltosta käretyttäneille ilmi-
antajille. Ilmiantoja oli paljon
ja ne keskittyivät tunnettuihin
pontikkapitäjiin. Tätä alkoholin
salapolton ja salakaupan vastais-
ta taktiikkaa noudatettiin 1940-
ja 1950-luvun vaihteessa ja se
oli ilmeisesti varatuomari Arvo
Linturin ideoimaa. Linturi puo-
lestaan lienee saanut vaikutteita
Venäjällä 1800- ja 1900-luvun
vaihteessa harjoitetusta valtiolli-
seen alkoholimonopoliin kytket-
ystä valtiojohtoisesta raittiustoi-
minnasta, joka oli alkoholipoli-
tiikkaan perehtyneille aikalaisil-
le tuttua.²

Olen hiukan tyytymätön erä-
siin teoksessa esitettyihin, jyr-
kästi muotoiltuihin päättelyket-
juihin. Ei voi sanoa, että 1930-
luvun lama oli ”ratkaiseva” syy
kieltolain kumoamiseen. Olihan
vieläkin ”ratkaisevampi” tekijä:

1. Vuonna 1948 perustetun Suomen Kansan Ryhtiliikkeen suhdetta Alkoon ei enää pyritty salaamaan.

2. Tsaarinaikaisesta valtiollisesta ”ryhtitoiminnasta” Venäjällä kertoo esimerkiksi Patricia Herlyhy teoksessa *The Alcoholic Empire: Vodka and Politics in Late Imperial Russia* (Oxford University Press, 2002).

kieltolaista suoritettun kansanäänestyksen tulos. Ja lisäksi monia muita yhtä ratkaisevia syitä. 1930-luvun pula oli tärkeä tekijä siksi, että se antoi keskeisille kieltolaisia tukeneille poliittisille toimijoille legitimiin syyn lähteä hankkiutumaan siitä eroon. Yksi tällainen ryhmä oli Suomen naiset, jotka keräsivät 1930-luvun alussa laajan adressin kieltolaisia vastaan.³ Vastaavanlainen äkinäinen päättely liittyy ostajantarkkailujärjestelmän pystyttämiseen. Löydettyään aiemmin tutkimukselle tuntemattoman työvoimaviranomaisten lausunnon vuodelta 1943 Alkon historian kirjoittaja ilmoittaa työvoimapulan keskeiseksi syyksi asiakaskunnan rekisteröintiin. Pikemminkin saattoi olla kyse siitä, että jo pitkään asiakaskunnan rekisteröintiin perustuvaa säännöstelyjärjestelmää ajanut Linturi sai sota-aikaan liittyneestä säännöstelytaloudesta lisäargumentin lempiajatuksensa toteuttamiseen. Tekijä esittää samassa yhteydessä kortituksen perusteluksi myös tämän syyn. Asiakkaiden rekisteröinti ja kortistojen ylläpito olivat tuolloin ennen automaattisen tietojenkäsittelyn aikaa paljon työvoimaa vaatinutta toimintaa ja ostajantarkkailu kokonaisuudessaan tuli Alkolle kohtuuttoman kalliiksi.

3.

Alkon historian viimeinen jakso ei perustu enää yhtä johdonmukaisesti varsinaisten alkoholiohjelmien murrosten tarkasteluun. 1990-lukua kuvaavassa jaksossa Häikiö puolustaa niitä, jot-

ka yrittivät säilyttää vähittäiskauppamonopolin kansainväliseen alkoholikauppaan suuntautuvan ja samanaikaisesti omaa tuotantoa ylläpitävän Alko-konsernin osana. Tämä pyrkimys ei ollut kuitenkaan mahdollinen, koska EU:n kilpailulainsäädännön mukaan valtiollisen vähittäiskauppamonopolin tuli näyttää puolueettomalta suhteessa kaikkiin alkoholi-juomien tuottajiin. Nykyisen Alkon kaltaisia monopoleja vastaan EU:lla sen sijaan ei ole ollut mitään huomautettavaa. Olisi ollut myös varsin arveluttavaa säilyttää lähinnä verotuksellisin perustein suuria varoja keräävä vähittäismyyntimonopoli kansainvälisen alkoholikonsernin toimintaa rahoittavana ytimenä. Alkoholiohjelmien kehityksen kannalta 1990-luku on kuitenkin kiinnostava oluen kulutuksen valtavan kasvun ja olut-juomaryhmän sisällä tapahtuneen suuren rakennemuutoksen takia. Olisi ollut kiinnostavaa lukea, miten ”terassien vapautus” ja keskioluen lopullinen nousu suomalaisiksi suosikkijuomaksi nähtiin Alkon sisältä käsin. Alkoholin ei selvästikään ollut mikään aloitteentekijä tässä mietojä juomia suosineessa, oman käsitykseni mukaan lähinnä kuluttajien toiveita heijastaneessa A-oluen anniskelua suosivien säännösten purkamisessa. A-olutta suosittiin 1970- ja 1980-luvulla anniskelumääräyksissä, koska siitä saatiin suurempi verotuotto (Alko ja valtio) ja ilmeisesti myös suurempi liikevoitto (panimo- ja ravintola-ala). Kannattaakin ehkä kiinnittää huomiota siihen, että pelkkien keskioluoikeuksien omaavien anniskelupaikkojen lisääntyessä räjähdysmäisesti 1980-luvun viimeisinä vuosina ei ollut enää samanlai-

sia mahdollisuuksia yksipuolisesti suosia A-olutta.⁴

Alkon historia -teoksen ehkä kiinnostavin jakso liittyy vuonna 2004 suoritettuun rajuun alkoholiverojen alennukseen ja sitä seuranneeseen kulutuksen kasvuun. Martti Häikiö osoittaa, miten kansanterveysnäkökohdat saivat väistyä, kun Suomen alkoholipolitiikan sopeuttamista Viron EU-jäsenyyteen ohjattiin pelkästään valtion verotuoton maksimoimisen näkökulmasta. Tämän jälkeen kehiteltiin suoritettun hätäisen operaation päälle legitimoiva valistusprojekti. Teoksen kirjoittaja ei ole yleensä tunnettu yhteiskuntakriittisistä mielipiteistään, mutta tällä kohtaa hän antaa suopeasti tilaa kriittisille äänille yliopistolta. Välähdyksen lailla tulee myös selväksi, miten lyhytjänteinen ja tempoileva valtiovarainministeriöjohtoinen alkoholipolitiikka on ollut suomalaisen alkoholipolitiikan selkäranka Alkon koko 75-vuotisen taipaleen ajan kieltolain kumoamisesta vuoden 2004 veronalennukseen. Tekijä ei myöskään jätä mainitsematta veropäätöksen ironisia piirteitä. Tuolloin Suomen hallituksen johtopaikoilla oli täysin raittiiksi tunnustautuvia ministereitä ja Alko Oy:n hallitusta johti Kansanterveyslaitoksen johtaja. *Alkon historia* on vakuuttava todiste siitä, ettei yhteiskunnallinen alkoholikysymys ole suinkaan kadonnut, vaan pikemminkin viritynyt vain uudella, entistä vaikeammalla tasolla.

3. Viitataan tässä yhteydessä Aija Kaartisen asiaa käsittelevään artikkeliin teoksessa *Alkoholin vuosisata* (SKS, 2006).

4. Keskioluen saatavuuden määrällisestä kehityksestä on teoksessa erinomainen graafinen esitys sivulla 43. Se on valitettavan kaukana itse tapahtuman käsittelystä.